

ОБРАЗОВАТЕЛНАТА ПИРАМИДА

Таня Желязкова (Тея)

Българска стопанска камара – съюз на българския бизнес

В научното съобщение се обосновава синтеза между трите форми на образование – формално, неформално и информално образование във вид на Образователна пирамида като теоретичен модел. Илюстрира се значението на информалното образование като начин на съществуване не само за отделната личност, но и за общностите, както и за развитието на информалната педагогика.

Още в началото на 90-те години на миналия век в литературата започнаха да се появяват анализи и разработки на въпроси, които ще ни поднесе новия век. Желанието да се подготвим за нещо ново, което предстои, особено когато то се свързва със съществени (може да се каже и кардинални) промени в начина на бъдеще, е естествен ход на самозащита. Защото „много социални и човешки процеси и явления се разгръщат в зависимост от нашето мнение и разбиране за тях“ [11, 24 – курсив на автора].

На 31 декември 1994 г. Официален вестник на Европейския съюз публикува Решение на Съвета за приемане на специфична програма за научни изследвания и технологично развитие в областта на целевите социално-икономически изследвания (от 1994 до 1998). С този документ се поставя началото на поредица от официални документи на Европейския съюз, посветени на образователната политика (общо 1177 документа в EUR-Lex до края на 2009 г.), в които формалното образование започва да се съпътства не само от неформалното образование, но и от т. нар. информално образование (informal education) и обучение.

Така започва актуалната европейска история на информалното образование, което всъщност е най-древната форма на образование, от която с развитието на познанието и на потребностите на обществото са произлезли неформалното, а по-късно и формалното образование.

Когато в официални документи са споменати и трите форми на образование – формално, неформално и информално образование, зад английските думи стои конкретно диференцирано съдържание. Това е и нашето основание да използваме на български език термина информално образование, вместо предлаганите преводи „неформално“ или „неофициално“. Считаме, че така се запазва съответствието с оригиналния смисъл на използваните названия и се предпазваме от грешки в превода.

Терминологичното детайлизиране на видовете и формите на образование и обучение произтича от необходимостта да се отчете приноса както на формалното/първоначалното образование, така и на информалното/продължаващото образование.

В Меморандум за непрекъснатото образование на Европейска комисия по образованието (Брюксел, 2000) са дадени кратки определения на трите „основни категории целенасочена образователна дейност:

Формално образование – реализира се в официалните институции за образование и обучение и крайният му резултат са признатите дипломи и удостоверения за квалификации.

Неформално образование – реализира се паралелно с основните образователни и квалификационни системи и обикновено не завършва с издаването на официален сертификат. Може да се реализира и чрез организации и услуги, създадени за допълване на формалното образование.

Информално образование – естествено съпровожда живота на всеки, не е задължително и организирано, може да не се осъзнава от самите индивиди като начин за получаване на част от техните знания и умения. Информалното образование е най-старата форма на образование и поставя най-важната основа на ранното обучение. Информалните форми на обучение представляват огромен образователен резервоар и могат да служат като източник за иновации в методите за преподаване и учене.“

Въведен е и нов термин „широкообхватното образование“, което „включва в себе си като взаимодопълващи се разновидности формалното, неформалното и информалното образование.“

Обосновката на теоретичното поле, дефинирането на формалното, неформалното и информалното образование, както и теоретичният модел на информалното образование и неговите приложни аспекти са предмет на самостоятелна наша публикация [6].

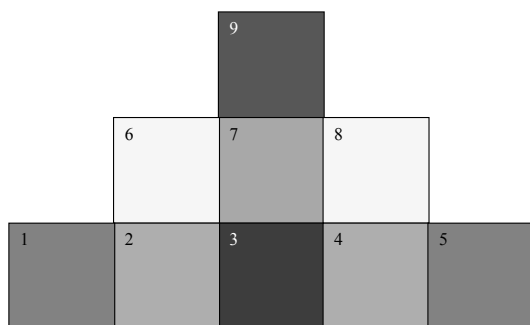
Коректно е да поставим въпроса за информално образование или за информално обучение би следвало да говорим? „Същността на образованието се тълкува като непрекъснат процес на „човекопране“,

или като неразделна (иманентна) *част* от мислещата, чувствителна и творческа личност.“ [5, 25] В литературата по педагогика, включително и тази, която прави връзка с философията, много често образованието и обучението се разглеждат в единство с възпитанието като основни педагогически понятия. „Те функционират като *динамичен комплекс* от цели, условия, фактори, съдържания, форми, методи, средства и среди *за преднамерена* (т.е. съзнателна, целенасочена и специално организирана) *изява и развитие* на био-психо-социалната същност на човека.“ [8, 9 – курсив на автора] Това донякъде се стимулира от превода на понятието „education“ и като образование, и като възпитание.

Но ако трябва да се търси връзката между тях, то образованието може „да бъде дефинирано като носител на цивилизационния смисъл на възпитанието и обучението“ [8, 13]. Докато обучението се определя като „а к т и в н о усвояване на нови форми на познавателно поведение, нови умствени и практически действия, знания, умения и навици, както и създаване на нови социални видове поведение“ [2, 4 – разредката е на автора].

В „Кратък речник по теория и история на обучението“ обучението е дефинирано като „преднамерено организирана форма на образование и негово средство“, „особен вид социална практика“, „особен гудактически факт“, докато образованието е „резултат от обучението“ [10, 37]. В този смисъл образованието включва в смет вид процеса, който може да бъде и обучението, и ученето.

В осмислянето на битието човешката херменевтична способност е заложила поредица от триадични структури, чрез които да подреди и обясни битийстващото. За нас е важно да потърсим мястото на всяка от формите на образование в структурата на собствената им триада: формално образование, неформално образование, информално образование.

Фигура 1. Образователна пирамида

Нашето разбиране за синтеза между формалното, неформалното и информалното образование може да се илюстрира със следната Образователна пирамида.

Образователната пирамида е теоретичен модел за интерпретация на взаимоотношенията и взаимодействията между трите форми на образование – формално, неформално и информално образование. Моделът обхваща институционална интерпретация по нивата на пирамидата, съдържателна интерпретация по колоните на пирамидата, процесуална интерпретация по каретата на пирамидата, представени чрез таблици 1, 2 и 3.

Таблица 1. Нива (институционална интерпретация)

Първо ниво 1, 2, 3, 4, 5	информално образование	навици, опит	отделни личности
Второ ниво 6, 7, 8	неформално образование	умения/знания	професионални и граждански общности
Трето ниво 9	формално образование	знания/умения	държавни институции

Таблица 2. Колони (съдържателна интерпретация)

Централна колона (синя) 3, 7, 9	формално образование	познавателно израстване
Странични колони (жълти) 2–6, 4–8	неформално образование	професионално развитие
Крайни колони (червени) 1, 5	информално образование	житейски опит

Таблица 3. Карета (процесуална интерпретация)

Червени 1, 5	автентично информално образование, придобито в процеса на живеене, без взаимодействие с другите две форми на образование
Оранжеви 2, 4	основа на неформалното образование, въградено в информалното образование
Жълти 6, 8	автентично неформално образование, наградено над информалното образование
Лилаво 3	основа на формалното образование, въградена в информалното образование, взаимодействие между формалното и информалното образование

Зелено 7	взаимодействие на формално и неформално образование
Синьо 9	автентично формално образование, надградено над информално образование (първо ниво) и неформалното образование (второ ниво)

Дължините на хоризонталите илюстрират продължителността на всеки вид образование, когато то се интерпретира в рамките на един човешки живот.

Височините на вертикалите илюстрират степените на образователно надграждане.

Всяко квадратче подлежи на самостоятелна интерпретация, ако го възприемаме като част от битийна стълбица, която позволява на всеки индивид сам да избира комбинациите от форми и степени на образование.

Цветовете се получават от наслагването на трите основни цвята (червено – информално образование; жълто – неформално образование; синьо – формално образование), което илюстрира взаимната преплетеност на трите форми на образование.

В перспективен план анализът на структурната Образователна пирамида може да се насочи към нейното динамизиране.

От Образователната пирамида става ясно, че формалното образование израства от информалното и неформалното образование чрез формализиране на базови образователни потребности, необходими за познавателното израстване на всеки индивид, които се гарантират от обществените институции. Но с развитието на образованието тази формализация е доведена до крайност, която налага обратно движение – възвръщане на формалното образование към своите корени в информалното образование чрез посредничеството на неформалното образование.

Разбира се, Образователната пирамида е теоретичен модел за структурата на образователната триада – формално, неформално, информално образование. От елементите на пирамидата е видно, че твърде малко са строго дефинираните части на трите форми на образование.

Възможна е и друга интерпретация на трите нива на образователната пирамида:

Таблица 4. Нива на Образователната пирамида

Знаенето	формалното образование	деца и младежи	от 3 до 23 г.
Моженето	неформалното образование	деца и възрастни	от 3 до 63 г.
Бъденето	информалното образование	всички възрасти	цял живот

- Относително малко хора поставят знанието като своя професионална цел – научни изследователи, преподаватели във висшето образование, учители в средното образование.
- По-голям дял от хората развиват своите умения за професионална реализация върху основата на получената образователна степен – приложни специалисти с висше и средно образование.
- Най-голям е дялът на хората, които стигат до изискуемото ниво на образование (знания) и използват своите придобити и природни умения за личностна реализация – специалисти с основно и средно образование.
- Хората без образование живеят и работят с опита, придобит от информалното образование. Те придобиват практическо знание не заради самото знание, а заради използването на това знание.

Третото ниво (формалното образование) е с ограничен жизнен цикъл, минимален по избор на личността и рамкиран по образователните стандарти на държавата. Организирано е на степени съобразно възрастта и образователните цикли. Основава се върху теоретическата подготовка, която „извежда отвъд онова, което човек непосредствено знае и за което има опит“ [3, 31]. В този смисъл би следвало да се прави разлика между образование и образованост.

Второто ниво (неформалното образование) е възможност, която предоставят различни образователни институции, за повишаване на професионалната квалификация, преквалификация, придобиване на нови професионални, управленски, организационни, административни или личностни умения. Изключителната му актуалност е резултат на европейската образователна идея за обучение през целия живот (Lifelong Learning). Продължителността му обикновено е кратковременна, но може да се осъществи многократно в една или много различни професионални сфери.

Първото ниво (информалното образование) е с продължителност през целия живот на човека. Този вид образование е обвързан с всички възможни, допустими и избрани от отделната личност начини за обогатяване на знанията, с разширяване на количеството и качеството на уменията, с би-

тийстването като начин за придобиване и осмисляне на житейски опит, в което основополагащо място заема разбирането. Основава се на практическото образование като „отдалечаване от непосредствеността на страстта, от себичната необходимост и частен интерес и подчиняване на всеобщото“ [3, 30]. Самата организация на знанието го прави функционално, приложимо и изтренирано.

Философският смисъл на образователната пирамида се изразява в триединството на образователния стълб, чието безспорно основание е екзистенциалния опит (на личността и на социума), медиаторна роля играят правилата на тълкуването, а метафизическият връх е еманация на разбирането като реконструкция на смисъла.

В резултат на разбирането за взаимната преплетеност на формалното, неформалното и информалното образование следва да направим известни уточнения в предложените от Силвия Николаева типове неформално образование като:

1. отглеждането и възпитанието в ранна и предучилищна възраст;
2. параформалното образование;
3. допълнителното образование (за подпомагане на личностното развитие);
4. продължаващото професионално образование;
5. ученето през целия живот [8, 138–140].

Във философските и социални измерения на неформалното образование тя включва:

1. образованието като развитие (програма на ЮНЕСКО „Образование за всички“);
2. образованието като устойчиво развитие (пакет от международни, регионални и национални програми „Качествено образование за всички“);
3. образованието като саморазвитие (програма на Европейския съюз „Учене през целия живот“;
4. образованието като житейски стереотип (образователна анимация за свободното време и консумативно образование) [8, 85].

От наша гледна точка във всички предложени типове неформално образование могат да бъдат аналитично диференцирани елементи на информалното образование. Но точки 2, 3 и 5 от първата класификация, както и точки 3 и 4 от втората класификация имат доминиращ принос на информалното образование. Доказателства за това могат да се видят и в предложената в текста на авторката таблица за „Съпоставка между формално, неформално и аформално образование“ (считаме за неточен този превод на информалното образование като аформално образование), предложена от Корпуса на мира през 2004 г. [8, 51].

Разделителните критерии между трите вида образование са вида на потребностите, взаимодействието, типа осъществявани образователни дейности, наличието или отсъствието на избор, субектността. Както и основополагащото за информалното образование като битийстване понятие „преживяване“, което „образува теоретикопознавателната основа на всяко познание на обективното“ [3, 101]. „Ученето чрез преживяване се базира на интегритета на опита. Преживяването, обучението и развитието са взаимно свързани.“ [12, 165]

Малките групи подлагат формалността на съмнение и залагат принципа на неформалност. Докато принципът за информалност не е просто отрицание на формалността и неформалността, а е интимен механизъм за създаване, развитие, съхранение и предаване на уникален индивидуален опит. На този опит, дори като разширяване на получено формално образование, в повечето случаи човечеството дължи своите откриватели, изобретатели и тълкуватели чрез богатата палитра от изразни средства – слово, звук, цвят, движение и форма.

Става дума за изместването на старата парадигма на образованието с новата парадигма на научаването, която М. Фьргюсън [Цит. по 4, 31–32] илюстрира по следния начин:

Таблица 5. Съпоставка на образователни парадигми

Стара парадигма	Нова парадигма
Научаването като продукт	Научаването като процес, крайна цел, пътуване
Приоритет на постиженията	Приоритет на самосъзнанието, пораждащо постиженията.
Набляга се на аналитичното, едноизмерно мислене, свързано с лявото полукълбо	Стремеж към обучение, което да използва целия мозъчен капацитет. Подсилване рационалността на лявото полукълбо с холистични, неедноизмерни интуитивни подходи.

Учителят преподава знанието, еднопосочен процес.	Учителят е също и учещ се, той се учи от учениците.
--	---

Новата парадигма акцентира върху значимостта на информалното образование за личността. Защото „За най-сериозните проблеми на действителността аз трябва да имам някакъв възглед, някаква мисъл: от моя възглед, от тая мисъл ще зависят решенията, които ще взимам, моето поведение; с една дума, моят живот, моето съществуване.“ [9, 111].

В Световния доклад по мониторинг на образованието за всички на ЮНЕСКО „Образование за всички до 2015 г. Ще успеем ли?“ се говори за **базово образование**, което означава „целият кръг от образователни събития, осъществявани в различни рамки (на формалното, неформалното и информалното образование), които са насочени към удовлетворяване на **базови учебни потребности**.“ Те са определени в Световната декларация по образование за всички (Джомтиян, Тайланд, 1990) в качество на „основни средства за обучение“ (като грамотност, речеви умения, смятане и решаване на задачи) и „основно съдържание на обучението“ (знания, практически навици, ценностни нагласи и възгледи), „които хората са длъжни да овладеят за своето оцеляване, развитие на всички свои способности, достоен живот и работа, участие в развитието, подобряване качеството на живота, вземане на основани на информация решения и продължаване на обучението.“ [13, 440].

От документа е видно, че трите форми на образование имат своя принос за цялостното личностно образование и би следвало да се развиват в пакет. Целите на човешкия живот далеч надхвърлят ограничените възрастово и дисциплинарно рамки на формалното образование. Живият живот е постоянен поток, в който човек е потопен и трябва да може да осигури своята жизненост по най-добрия за него начин. Водач в този поток е собственото му информално образование като битийстване, насочено към проникване в изначалната същност на битието, за да удовлетвори потребността му да бъде себе си. „Ученето чрез собствен опит и преживяване ... дава възможност (на учещия) да анализира, коригира, планира и преценява както собствената си дейност, така и резултатите от нея в условията на осъзнатата лична отговорност и перспектива за по-нататъшно усъвършенстване“ [1, 37 – курсив на автора].

Представянето на взаимодействието на трите форми на образование (формално, неформално и информално) чрез модела на Образователната пирамида позволява да се разработват в перспективен план нови образователни модули като част от педагогическия иновативен процес. Съществено място в този процес ще заеме създаването на българския модел на информалната педагогика като често от „системата на информалното образование“ [14, 2.5], което по своята същност е неорганизирано, неструктурирано и несистематизирано натрупване на знания, умения и навици в процеса на живеене. Процесът на информалното образование като битийстване е елемент от живота на обществената система и в този смисъл европейската нормативна уредба предписва създаване на система за валидиране на ключови компетенции и умения, които се постигат само чрез информалното образование като битийстване. Това предстои да се случи и в европейска България.

Литература:

1. Василева, Емилия, Парадигма на активното учене, Образование, 2004, 4.
2. Витанова, Надежда, Методи за диагностика на психологическите предпоставки за обучаемост на детето от предучилищна възраст, С., 1990.
3. Гадамер Х. Г., Истина и метод. Основни черти на една философска херменевтика, Плевен, ЕА, 1997.
4. Димитрова, Нина, Латъо Латев, „New Age“. Митологията на постмодерното, С., 1994.
5. Колев, Йордан, История на педагогиката. Към философията на образованието, С., 2003.
6. Желязкова, Таня (Тея), Информалното образование като значим елемент от образователната триада, Стратегии на образователната и научната политика, 2010, бр. 2, 164-180.
7. Меморандум за непрекъснатото образование, Европейска комисия по образованието, Брюксел, 2000, Непрекъснатото образование – време за действие. <http://www.bulgaria-gateway.org/bg/150/Memorandum.doc>
8. Николаева, Силви, Неформално образование. Философии. Теории. Практики, Габрово, 2008.
9. Ортега-и-Гасет, Хосе. Промяна и криза, В: Идеи в културологията, Т. 2, С., 1993.
10. Радев, Пламен, Кратък речник по теория и история на обучението, Пловдив, 1992.
11. Стефанов, Витан, Доказателство и аргументация, Философия, 2001, 2.

12. Цветанска, Силвия, Предиизвикателства в педагогическото общуване, С., 2006.
 13. Образование для всех к 2015 году. Добьемся ли мы успеха?, Всемирный доклад по мониторингу ОДВ, ЮНЕСКО, 2008.
 14. Opinion of the Committee of the Regions on the Proposal for a Recommendation of the European Parliament and of the Council on key competences for lifelong learning Official Journal C 229 , 22/09/2006 P. 0021 – 0028.
-